

Çağatayca Rüya Tabirnamesinin Botanik ile İlgili Söz Varlığı

Botanical Vocabulary of Chagatai Dream Interpretation

Saidbek BOLTABAYEV

Karabük Üniversitesi, Cengiz Aytmatov Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karabük, Türkiye

Karabük University, Cengiz Aytmatov Turkish World Application and Research Center, Department of Turkish Language and Literature, Karabük, Türkiye

Eda TABAK KORU

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karabük, Türkiye

Karabük University, Graduate School of Education, Karabük, Department of Turkish Language and Literature, Karabük, Türkiye

Geliş Tarihi/Received 23.03.2025
Revizyon Talebi/Revision 10.05.2025
Requested
Son Revizyon/Last Revision 13.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted 16.05.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 28.05.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Saidbek Boltabayev
E-mail: sboltabayev@karabuk.edu.tr

Atıf: Boltabayev, S., & Tabak, E. (2025). Çağatayca rüya tabirnamesinin botanik ile ilgili söz varlığı *Comparative Turkish Dialects and Literatures*, (7), 23-37.

Cite this article: Boltabayev, S., & Tabak, E. (2025). Botanical vocabulary of Chagatai dream interpretation. *Comparative Turkish Dialects and Literatures*, (7), 23-37.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0

Öz

Türk dili ile çok sayıda rüya tabirnameleri günümüze ulaşmıştır. Bunların bazıları tercüme eserler ise bazı tabirnameler doğrudan Türkçe telif edilmiştir. Çağatay Türkçesiyle yazılan tabirnamelerden biri Fransa Milli Kütüphanesinde Türkçe Yazma Eserler 1004A numarada kayıtlıdır. Bu makalede, Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış bu rüya tabirnamesinde yer alan botanik unsurlar incelenmiştir. Çalışmanın amacı, metindeki sebze, meyve, ağaç, baklagil gibi bitki adlarını tespit ederek bu kelimelerin etimolojik kökenlerini, günümüz Türkçesindeki karşılıklarını, bilimsel adlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda metin içi anlamlandırma yapılmıştır. Bitki adlarının rüya tabirlerindeki kullanımları, dönemin halk inanışlarını ve kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Makalede kelimenin yazma eserdeki imlası, çeviri yazısı, cinsi, bilimsel adı ve kökeni gösterildikten sonra, tanımı yapılmış ve metinden örnek verilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Çalışmada eserde geçen meyve adları, çiçek adları, sebze adları, baklagiller, ağaçların isimlerinin dışında bitki ile ilgili diğer kelimelere de yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlar, tarihi metinlerdeki botanik söz varlığının çok yönlü analizlere açık olduğunu ve bu alandaki çalışmalara katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, tabirname, rüya, botanik, söz varlığı

ABSTRACT

The many dream interpretations have survived in the Turkish language to the present day. Some of these are translations, while others were originally written in Turkish. One such interpretation, composed in Chagatai Turkish, is preserved in the French National Library under the number 1004A in the Turkish Manuscripts collection. This article examines the botanical elements found in this dream interpretation. The aim of the study is to identify plant names – such as vegetables, fruits, trees, and legumes – mentioned in the text and to reveal their etymological origins, modern Turkish equivalents, and scientific names. Semantic analysis has been carried out based on their usage in the text. The inclusion of plant names in dream interpretations reflects the folk beliefs and cultural values of the period. For each plant name, its spelling, transcription, genus, scientific name, and origin are presented, followed by definitions and contextual examples from the manuscript. In addition to the names of fruits, flowers, vegetables, legumes, and trees, other plant-related terms are also considered in this study. The findings indicate that the botanical vocabulary in historical texts lends itself to multifaceted analysis and can offer valuable contributions to research in this field.

Keywords: Chagatai Turkish, interpretation, dream, botany, vocabulary

Giriş

Rüya olgusu, Türk halkının dünya görüşünü ve manevi hayatını yansıtan anlatılarda sıkça yer bulmuş, toplumsal belleğin şekillenmesinde etkili olmuştur. İslamiyet öncesi şaman inançlarından başlayarak tasavvuf geleneğine kadar uzanan süreçte rüya, hikmetin ve ilhamın kaynağı olarak değerlendirilmiş, tercüme ve telif yoluyla rüya tabirnameleri oluşturulmuştur. Türklerin ilk düş yorumu kitabının Turfan'da bulunan ve Göktürk yazısıyla yazılan *İrk Bitig* olduğu tespit edilmiştir (Ögel, 1995, s. 571). *Kutadgu Bilig*'de de rüya tabiri ile ilgili ayrı bir bölüm de yer alır. *Kutadgu Bilig*'in ilgili bölümünde tabirci yormasını bilirse, rüyanın derhal çıkacağı; tabirci rüyayı iyiye yorarsa, rüyanın daima iyi çıkacağı ve insanın sevineceği; rüya kötü ise, fakirlere sadaka vererek vücudu korumak gerektiği, Tanrı'nın insanı

böylece bela ve kazalardan koruyacağı anlatılmıştır (Arat, 1985, s. 316). Türk edebiyatındaki tabirnameler Arapçadan ve Farsçadan tercüme edildiği gibi telif yoluyla da oluşturulmuştur. Türkçeye çevrilen ilk tabirnameler, İbn Sîrîn ve Cafer es-Sâdık'ın eserleridir (Erdoğan, 1993, s. 3). Arapçadan ve Farsçadan tercüme edildiği gibi telif yoluyla da oluşturulmuştur. Türkçeye çevrilen ilk tabirnameler, İbn Sîrîn ve Cafer es-Sâdık'ın eserleridir (Erdoğan, 1993, s. 3).

Çağatay Türkçesiyle yazılan rüya tabirnamelerinden biri olan bir nüsha Fransa Milli Kütüphanesinde Türkçe Yazma Eserler arasında 1004A numara ile kayıtlıdır. Eser 59 bölüm, 125 sayfadan oluşmaktadır. Nestalik hattıyla yazılmış, bir sayfada 11 satır olmak üzere metin cetvelin içine alınmıştır. Kitap ölçüsü 27x17.5 santimetredir. Eserde haşiye yazıları da görülür. İncelenen nüshanın iki farklı kişinin elinden çıktığı tahmin edilebilir. Çünkü 21. sayfanın yarısından sonra yazı değişmiştir. Metin genel olarak siyah mürekkeple yazılırken bölüm adları, madde başları, bazı kişi adları kırmızı renkle yazılmıştır.

Eserin dil özelliklerine baktığımızda Çağatay Türkçesinin Klasik sonrası dönemine ait olduğu, Kaşgar sahasında yazıldığı veya istinsah edildiği tahmin edilmektedir (Tabak, 2022, s. 20).

Eser hakkında tatmin edici bilgiler bulunmamaktadır. Eserin müellifi, yazıldığı yer ve zaman belli değildir. Ancak metinde “bunu ilk kitapta açık şekilde bildirdik” diye bir cümle geçmektedir. Bu cümleden müellifin rüya tabiri ile ilgili başka bir kitabının daha olduğu anlaşılmaktadır.

1. Tüş Tabirnamesi'nde Botanik ile İlgili Söz Varlığı

Bilindiği gibi tabirnameler dönemin söz varlığı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. İncelediğimiz Çağatay Türkçesiyle yazılmış rüya tabirnamesi içerdiği Türkçe kelimeler bakımından dönemin dil ve düşünce yapısını, söz varlığını, anlam dünyasını büyük ölçüde bizlere sunmaktadır. İncelediğimiz metinde çeşitli hayvan, bitki, meyve isimleri, ev araç gereçleri, burç isimleri, organ isimleri, çalgı aletleri, çeşitli elbise ve kumaş isimleri, meslek adları, akrabalık terimleri, dini terimler, iktisat ve ticaretle ilgili kelimeler, sağlık terimleri, savunma ve savaş konulu kelimeler, gelenek, görenek, dil ve kültür ile ilgili terimler, yiyecek ve içecek adları, renkler ve görünüş biçimleri ile ilgili terimler yer almaktadır. Bütün bunlar Çağatay Türkçesinin söz varlığını ortaya koymak için önem arz etmekte, kelime hazinesini genişletmektedir.

Bu çalışmada eserde geçen botanik ile ilgili söz varlığı ele alınmaktadır. Makalede Uzuntaş'ın (2020, s. 109-159). Dede Korkut'un Günbed yazmasındaki hayvan adlarını incelediği çalışmasında kullandığı yöntem benimsenmiştir. Tespit edilen kelimeler tasnif edilerek tablo halinde kelimenin yazma eserdeki imlâsı, çeviri yazısı, cinsi, bilimsel adı ve köken bilgisi verilmiştir. Ardından Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında yayımlanan Türkçe Sözlüğün (TS) 11. baskısı kullanılarak kelimenin tanımı yapılmıştır. Daha sonra kelimeyle ilgili bazı tespitler yer verilmiş, eserde kelimenin geçtiği örnek cümle verilmiş ve bu cümle Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1.1. Meyve Adları

1.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	آلما	alma	meyve	Malus sylvestris	Türkçe (T.)

Tanım: 1. Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç; **2.** Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi.

Dîvânü Lugâti't-Türk (DLT) eserinde *alimla / alma* (Oğuzca) şeklinde kaydedilen kelime (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 71) bazı araştırmacılara göre Hint-Avrupa dillerinden ödünç kelime olarak girmiştir (An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish (EDPT), 1972, s. 146b; Erdal, 1993, s. 27-36). Sertkaya (2014, s. 63-66) *elma* kelimesinin kökeni ile ilgili bilim adamlarının görüşlerini sıralar ve kelimenin Türkçedeki eski şeklinin Hint-Avrupa kökenli bir ödünç kelime olmadığını, Türkçeden Moğolcaya geçen bir kelime olduğunu kaydeder. Kelime Yeni Uygurca (Necip, 2008, s. 11) ve Özbekçede (Özbek tilining izahli lugati (ÖTİL), 2020, III, s. 115) Çağatayca rüya tabirnamesinde geçtiği şekliyle yaşamaktadır. Kelime için ayrıca bakınız (bkz.) (Baytop, 2007, s. 99).

eger kişi **almanı** tüş körse murâdı hâşıl bolur (46a/1) “Eğer kişi **elmayı** rüyasında görürse muradı hasıl olur.”

2.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	آلو	ālū	meyve	Prunus	Farsça (Far.)

Tanım: Dikenli veya dikensiz, kışın yaprağını döken, beyaz çiçekli ağaç veya ağaççıklardır. Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi.

Kelime Yeni Uygurca sözlüklerde bu şekilde yer almamışken ÖTİL'de (III, 2020, s. 119) *alxori* "alıç" kelimesinin ağızlardaki şekli olarak açıklanmıştır.

ğüreni ve bih[i]niñ darahtı ve ālūni ve hıyārni ve daraht-ı amrūdni... (6b/8) "koruğu, ayvanın ağacını, **eriği**, hıyarı, armut ağacını..."

3.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	آلوجه	aluça	meyve	<i>Crataegus monogyna</i>	T.

Tanım: Güllillerden, kırlarda kendiliğinden yetişen, meyvesi hekimlikte ve boyacılıkta kullanılan, sert odunlu bir ağaç; gövem eriği, geyik diken, akdiken.

Tarihî Türkçe metinlerde *aluç* ve *aluça* şeklinde görülen kelimenin kökeni tartışmalıdır. Türkiye Türkçesinde *alıç* olarak kullanılan kelimenin kökeni ile ilgili Tietze, Räsänen, Doerfer gibi bilim adamları Farsça *âlû* "erik" ve Türkçe +ça eki ile açıklamış iseler de son ses olan -a ünlüsünün düşmesi üzerinde pek durulmamıştır (Sertkaya, 2014, s. 66). Gülensoy (2007, s. 65) ve Karaağaç (2021, s. 25) tarafından kelimenin Türkçeden Farsçaya geçtiği ifade edilmiştir. Kelimenin kökeni ile ilgili tartışmalar için Çelik'in (2024, s. 98-99) çalışmasına, *alıç* kelimesiyle ilgili Baytop'un (2007, s. 29) çalışmasına bakılabilir.

eger kişi aluçanı tüş körse halâl māl ve dīni pāk ve yahşılık ve bereket bolur (52b/8) "Eğer kişi **alıç** rüya görürse helal mal, dini temiz, güzellik ve bolluk olur."

4.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	آرمود	armūd	meyve	<i>Pirus communis</i>	Far.

Tanım: 1. Güllillerden, çiçekleri beyaz, Türkiye'nin her yerinde yetişen bir ağaç; **2.** Bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi.

Çağatayca rüya tabirnamesinde metatez hadisesine uğrayarak *armūd* ve *amrūd* şekilleriyle görülen kelimenin Farsçadan Türkçeye geçtiğine dair yaygın bir kanaat vardır. Buna rağmen Eren (1999, s. 18) kelimenin Farsça olduğuna şüpheyle bakar. Ancak Gülensoy (2011, s. 79) Türkçe *murt* bitki adından hareketle kelimenin *al+mur(u)t > almurt > armut* olabileceğini kaydeder. Nitekim kelime *almurt* ve *almurut* gibi şekilleriyle Özbekçe, Karakalpakça, Kırgızca sözlüklerde kaydedilmiştir (ÖTİL, III, 2020, s. 117; Baskakov, 1958, s. 39; Yudahin, 1965, s. 52). Doğan'ın (2006) çalışmasında ise *armut* kelimesi *elma* ve *erik* kelimeleriyle adbilim açısından incelenmiştir.

ālūni ve hıyārni ve daraht-ı amrūdni ve şeftālūni ve kabaqnı ve kuruç cūcemni... (6b/8) "Eriği, hıyarı, **armut** ağacını, şeftaliyi, kabağı, kuru meyve dalını..."

eger kişi armūd darahtını tüş körse halâl māl ve şevket ve hatun ve zer-dār bolur ve ārzūsıga yetür (53a/1) "Eğer kişi **armut** ağacını rüya görürse helal mal, şevket, hatun sahibi ve zengin olur ve arzusuna ulaşır."

5.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	انار	anār	meyve	<i>Punica granatum</i>	Far.

Tanım: 1. Nargillerden, yaprakları karşılıklı, çiçekleri büyük, koyu kırmızı renkte, küçük bir ağaç; **2.** Bu ağacın kırmızımtırak sarı sert bir kabukla örtülü, içinde çok sayıda kırmızımtırak, sulu taneler bulunduran yuvarlak yemişi.

Kelime Türkiye Türkçesinde *nar* şeklinde iken Özbekçe ve Yeni Uygurcada Çağatayca rüya tabirnamesindeki gibi *anar* olarak kullanılmaktadır (ÖTİL, I, 2020, s. 87; UTİL, 1990, s. 191).

eger kişi tatlık anār yep ve yā alıp tüş körse her bir dānesiçe altun tapur (52a/2) "Eğer kişi tatlı **nar** yiyip veya alıp rüya görürse her bir tanesine altın bulur."

6.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	بادام	bādām	meyve	Amygdalus communis	Far.

Tanım: 1. Badem ağacı; 2. Bu ağacın yaş veya kuru yenilen yemişi.

Kelime metinde *bādām* ve *bādem* olarak iki farklı imla ile kaydedilmiştir. Ancak Özbekçe ve Yeni Uygurcada *bādām* şekli kullanılmaktadır (ÖTİL, I, 2020, s. 295; UTİL, 1990, s. 333).

piste ve bādāmın darahṭnı ve rıvacnı ve çılannı ve çigdeni ve cevz-i hindūnı... (6b/10) “fıstık ve **bademin** ağacını, ılgın otunu, hünnabı, iğdeyi, Hindistan cevizini...”

eger kişi bādemni tüş körse ğarīb bolur ve kömüglüg māl ve ağırığa şifā bolur (54a/1) “Eğer kişi bademi rüya görürse kimsesiz olur ve gömülü mal ve hastalığına şifa olur.”

7.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	بهی	bihī	meyve	Cydonia vulgaris	Far.

Tanım: 1. Güllgillerden, çiçekleri iri, beyaz veya pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte, bir ağaç; 2. Bu ağacın büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi.

Kelime günümüzde Özbekçe (ÖTİL, I, 2020, s. 249) ve Yeni Uygurcada *behi* (UTİL, 1990, s. 537) olarak kullanılırken *ayva* kelimesi sözlüklerde kaydedilmemiştir.

eger kişi bihī darahṭnı tüş körse şerāfetlig sözi sıllık kişi bolur (52b/4) “Eğer kişi **ayva** ağacını rüya görürse şerefli, sözü güzel kişi olur.”

8.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	جوزهندی	cevz-i hindī	meyve	Cocos nucifera	Ar.+Far.

Tanım: 1. Palmyegillerden, tropikal bölgelerde yetişen bir ağaç, narsıl; 2. Bu ağacın portakaldan büyük, çok sert kabuklu yemişi.

eger kişi cevz-i hindini tüş körse ḥalāl māl ve ni’met ve dīni pāk ve menfa’at bolur (53b/10) “Eğer kişi **Hindistan cevizi**ni rüya görürse helal mal, nimet, dini temiz ve menfaat olur”

9.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	جیلان	çılan	meyve	Zizyphus jujuba	T.

Tanım: 1. Hünnapgillerden, yenilen meyvesi için özellikle Batı ve Güney Anadolu’da yetiştirilen dikenli bir ağaç; 2. Bu bitkinin meyvesi.

ÖTİL’de (2020, 485) iğdenin bir türü olarak açıklanan kelimenin kökeni Farsça olarak kaydedilir. Yeni Uygurcanın izahlı sözlüğünde de kelimenin Farsça olduğu belirtilir (Uygur tilining izahliq lugati (UTİL), 1991, s. 780). Ancak *Dehhoda* (1999, s. 8406) sözlüğünde *çılan*ın genelde Türkistan’da yetişen, İran iğdelerine göre daha küçük olan türü olarak belirtilmesi, bu meyve adının Farsçada aslında *sincid* olması, İrani dillerden kısmen Farsçada ve Tacikçede mevcut olması kelimenin Türkçe olma ihtimalini yükseltmektedir.

eger kişi çılannı tüş körse pāk-dīnlik ve ḥōş-ṭab’ ve menfa’atlig yār bolur (53b/7) “Eğer kişi **hünnabı** rüya görürse temiz imanlı, huyu güzel ve menfaatli yar olur.”

10.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	چیکده	çigde	meyve	Elaeagnus	T.

Tanım: 1. İğdegillerden, kokulu, sarı çiçekleri olan, çalı biçiminde bir ağaç; **2.** Bu ağacın zeytin biçiminde kabuğu kırmızıya çalan sarı renkte, beyaz unlu, tadı mayhoş yemişi.

Türk yazı dillerinde *yigde*, *cigde*, *jigde*, *jiyde*, *jide*, *iyde*, *iğde* gibi şekillerle yaşayan kelime Türkçenin eski metinlerinden itibaren tanıklanabilmektedir. Kelime ile ilgili bkz. (EDPT, 1972, s. 911b; Gülensoy, 2011, s. 426; Gül, 2017, s. 174).

eger kişi çigdeni tüş körse təcik kişi bolur ve bañıl bolur (53b/9) “Eğer kişi **iğdeyi** rüya görürse tüccar(?) kişi olur ve cimri olur.”

11.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	انجير	encir	meyve	Ficus carica L.	Far.

Tanım: 1. Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç; **2.** Bu ağacın yaş veya kuru olarak yenilen etli, tatlı meyvesi, ballıdarı, yemişi.

eger kişi encirni yep tüş körse belend-himmet bolur (45b/9) “Eğer kişi **inciri** yiyip rüya görürse yüksek himmetli olur.”

12.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	خرما	hurmā	meyve	Phoenix daetylifera	Far.

Tanım: 1. Hurma ağacı; **2.** Bu ağacın tatlı meyvesi.

eger kişi hurmā darahtını kuruş tüş körse söz taşığuçı bed-zāt ve edebsiz kişi bolur (51a/10) “Eğer kişi **hurma** ağacını kuru rüya görürse söz taşıyan, kötü şahsiyetli ve edepsiz kişi olur.”

13.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	میش کیش	kişmiş	meyve	Vitis vinifera	Far.

Tanım: 1. Küçük taneli bir tür çekirdeksiz siyah üzüm.

Çekirdeksiz kara üzüm ve onun kurutulmuş hâli için kullanılan kelime Özbekçe ve Yeni Uygurcanın dışında Anadolu ağzlarında da kaydedilmiştir (Kartalcık, 2008, s. 704).

kişmişniñ ta'biri aq üzümniñki dekdür (52b/2) “**Çekirdeksiz küçük siyah üzümün** tabiri beyaz üzümünki gibidir.”

14.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	اوروک	örük	meyve	Prunus armeniaca	T.

Tanım: 1. Gülgillerden, sıcak veya ılık iklimlerde yetişen, çiçekleri pembemsi beyaz bir ağaç; **2.** Bu ağacın açık turuncu renkte, eti sulu, güzel kokulu, tek ve sert çekirdekli tatlı meyvesi; sarierik.

Özgün şeklinin *erük* olduğu genellikle kabul edilen kelimenin ilk hecesi Çağatay Türkçesinde yuvarlaklaşmıştır. Günümüzde Türk yazı dillerinde *erik*, *örük*, *örük* gibi şekilleriyle yaşayan kelimenin özgün anlamı DLT eserinde “‘şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı” olarak kaydedilmiştir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 33). Gülensoy (2011, s. 337) kelimenin *er-* fiilinden yapılan isim olduğunu belirtir. Kelime ilgili bkz. (Baytop, 2007, s. 101; (Sevortyan, 1974, s. 291; Çelik, 2024, s. 101).

örükniñ ta'biri kağun dekdür (45b/7) “**Kayısının** tabiri kavununki gibidir.”

15.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	پسته	piste	meyve	Pistacia vera L.	Far.

Tanım: Antep fıstığı, çam fıstığı veya yer fıstığı denilen yemişlerin genel adı.

Kelimenin Farsçadan geçtiği genellikle kabul edilmiştir. Clauson DLT’de geçen *bitrik* kelimesini de Farsça *pistih* ile ilişkilendirir (EDPT, 1972, 307b). Kelime “fıstık” anlamının dışında “çekirdek, ayçiçeği tohumu” anlamında da kullanılır (ÖTİL, II, 2020, s. 266; UTİL, 1990, s. 792; Koç vd., 2003, s. 447).

eger kişi pisteni tüş körse şerāfetlig ve sehāvetlig ve ḥalāl māl bolur (54a/2) “Eğer kişi **fıstığı** rüya görürse şerefli, cömert olur ve helal malı olur.”

16.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	شفتالو	şeftālū	meyve	Prunus persica	Far.

Tanım: 1. Güllgillerden, ılıman bölgelerde yetişen, çiçekleri pembe renkli bir ağaç; **2.** Bu ağacın tatlı ve sulu meyvesi.

eger kişi şeftālūnı tüş körse uluḡ kişi ve yā mübārek-ḳadem bala bolur (53a/3) “Eğer kişi **şeftaliyi** rüya görürse ulu kişi veya uğur getiren çocuk olur.”

17.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	اوزوم	üzüm	meyve	Vitis	T.

Tanım: Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi.

Eski Türkçe metinlerinden beri izlenebilen *üzüm* kelimesini Clauson *üz-* filinden yapılan isim olarak gösterir (EDPT, 1972, 288). Günümüzde *yüzüm, yözim, yözöm, cüzüm, jüzim, cözöm, hizim, özüm, üzim* gibi şekilleriyle kaydedilen kelime ile ilgili bkz. (Gülensoy, 2011, s. 1008-1009; Kartalcık, 2008).

eger kişi kara üzüm yep ve yā alıp tüş körse ḥalāl māl bolur (52a/10) “Eğer kişi kara **üzüm** yiyip veya alıp rüya görürse helal mal olur.”

18.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	يانكاق	yaṅaḳ	meyve	Juglans regia	T.

Tanım: 25-30 m kadar yükselebilen ve kışın yapraklarını döken bir ağaçtır. Anadolu’da yabani olarak bulunduğu gibi, park ve bahçelerde de yetiştirilir. Tohumları yenir.

Ceviz anlamında Türkçe kelime olarak DLT’de (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 360) *yaḡaḳ* şekliyle görülen kelime sonraki dönemlerde *yaṅaḳ, yaṅaḡaḳ, yaṅaḡ, yaṅkaḳ* gibi şekillerde görülür. Kelimenin *yaṅaḳ* şekliyle Yeni Uygurcada kullanılır iken Özbekçede *yaṅaḡaḳ* şeklindedir. Karaağaç (2004) Macarca *dio* “ceviz” kelimesinin *yaṅaḳ* ile ilişkili olduğunu kaydeder. Kelime ile ilgili bkz. (EDPT, 1972, s. 900; Drevnetyurskiy Slovar (DTS), 1969, s. 224; Abik, 2005, s. 80; Baytop, 2007, s. 280).

ol saḫḫu mişl yaṅaḳ ve bādem ve piste ve ḳuruḡ üzüm ve şeker bularḡa oḫṣa[ş] nēme saḫḫannı tüş körse ḥalk arasında uruṣ talaş bolur (37a/5) “**Ceviz**, badem, fıstık, kuru üzüm, şeker gibi saḫ ve bunlara benzeyen şeyler saḫtığını rüya görürse halk arasında savaşı, kavga olur.”

19.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	زيتون	zeytūn	meyve	Olea europaea	Arapça (Ar.)

Tanım: 1. Zeytingillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, 10-20 metre yüksekliğinde, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun mürlü bir ağaç; **2.** Bu ağacın tazeyken yeşil, sonradan kararan, yüksek besin değeri taşıyan yağlı meyvesi.

eger kişi zeytūn daraḫtını tüş körse ṭā’atge māyil bolur tili tatlık bolur ve körklüg ḫatun ve egeçi siḡil bolur (51b/5) “Eğer kişi **zeytin** ağacını rüya görürse ibadete meyilli olur, dili tatlı olur, gösterişli hatun ve abla, kız kardeş olur.”

1.2. Çiçek Adları

1.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	بنفشه	binefşe	çiçek	Viola	Far.

Tanım: 1. Menekşegillerden, bir veya çok yıllık otsu bir bitki; 2. Bu bitkinin mor renkli, güzel kokulu çiçeği.

yigirme törtinçi bâbda bih[î]nin suyunı **binefşenin** suyunı ve şâf sunı ve sütüni... (7a/5) “Yirmi dördüncü bölümde ayvanın suyunu, **menekşenin** suyunu, saf suyu, sütü...”

2.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	گل	göl	çiçek	Rosa	Far.

Tanım: Gülgillerin örnek bitkisi. Kışın yapraklarını dökeni dikenli, beyaz, sarı, pembe veya kırmızı çiçekli ve çalı görünüşünde bir bitkidir.

eger kişi yaz vaktde kızıl **göl**ni tüş körse her bergige köre gâyibdin altun pul tapur (37a/3) “Eğer kişi yaz vaktinde kırmızı **göl**ü rüya görürse her yaprağına göre gaptten altın para bulur.”

3.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	نسرین	nesrîn	çiçek	Narcissus jonquilla	Far.

Tanım: Yaban gülü, ağustos gülü, Mısır gülü, Van gülü gibi isimler alan bir cins gül.

eger kişi yağni ve gül-i **nesrînni** tüş körse yahşılıkdur (36a/11) “Eğer kişi yağı, **nesrin** çiçeğini rüya görürse güzelliştir.”

4.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	رياحين	reyâhîn	çiçek	Ocimum basilicum	Ar.

Tanım: Fesleğen. 10-40 cm yükseklikte, beyaz veya pembe çiçekli, özel ve kuvvetli kokulu, otsu ve bir yıllık bitkidir. Bahçelerde ve saksıda yetiştirilir. Baharat olarak kullanılır.

‘udni ve **reyâhînni** ve âbnûsni ve şalgâmni ve ı[d]lık yaşni ve buğdayni ve unni... (6b/11) “Öd ağacını, **reyhanları**, abanozu, şalgamı, kokulu otu, buğdayı, unu...”

5.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	زعفران	za’ferân	bitki	Crocus sativus L.	Ar.

Tanım: Süsengillerden, baharda çiçek açan, 20-30 cm boyunda, soğanlı bir kültür bitkisi.

eger kişi **za’ferân**ni tüş körse ağırık ve renc bolur (36b/4) “Eğer kişi **safranı** rüyasında görürse hastalık ve sıkıntı olur.”

1.3. Sebze Adları

1.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	بادرنک	badring	bitki	Cucumis sativus	Far.

Tanım: Salatalık, hıyar.

Salatalığın bir türü anlamında Farsça *badreng* kelimesinin Türkçeye girmiş hâli olup Özbekçede salatalık anlamında kullanılmaktadır (ÖTİL, I, 2020, s. 296).

badring kağun ve yana hem şundak nêmelerni tüş körse tola menfa‘at bolur (52b/10) “**Salatalık**, kavun ve yine şunun gibi şeyleri rüyasında görse çok menfaatli olur.”

2.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	خيار	hıyār	bitki	Cucumis sativus	Far.

Tanım: 1. Kabakgillerden, uzun, iri meyveli, sürüngen, bir yıllık otsu bir bitki; **2.** Bu bitkinin iri, yeşil ürünü, salatalık.

ālūnı ve hıyārñı ve daraht-ı amrūdñı ve şeftālūnı ve kabağñı ve kuruç cūcemni... (6b/8) “Eriği, **hıyarı**, armut ağacını, şeftaliyi, kabağı, kuru meyve dalını...”

3.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	قباق	kabağ	bitki	Cucurbita	T.

Tanım: 1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki; **2.** Bu bitkinin türlerine göre yemeği ve tatlısı yapılan ürünü.

Rahmatullayev (2000, s. 557) etimoloji sözlüğünde Özbekçede *kavağ* şeklini alan kelimenin “yuvarlak şeklini almak” anlamındaki *kap*-fiilinden türeyen isim olarak açıklar. Gülensoy’a (2011, s. 446) göre kelime *kap +(*a*)/*k* ‘küçültme eki’ ile ortaya çıkmıştır. Kelime için bkz. (EDPT, 1972, s. 582b; DLT, s. 164; DTS, 1969, s. 399a; Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (ESTY), s. 162-163).

eger kişi öyide ve yā bōstānıda kabağñı tüş körse mübārek-kağem oğul naşib kıılır (53a/6) “Eğer kişi evinde veya bostanında **kabağı** rüya görürse uğur getiren oğul nasip eder.”

4.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	قاغون	kağun	meyve	Cucumis trigonus Roxb.	T.

Tanım: 1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki; **2.** Bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi.

Moğolcada aynı anlamda *gaun* kelimesinin Çince’den alıntı olabileceği Ramstedt (1935, s. 156b) tarafından ileri sürülmüştür. Şçerbak (1997, s. 257) kelimenin Moğolcaya Türkçeden geçtiğini belirtir. Eren (1999, s. 220) kökeninin açık olmadığını kaydederken Gülensoy (2011, s. 479) ve Rahmatullayev (2000, s. 558) kelimenin Türkçe olduğunu ifade eder. Günümüzde Özbekçede *kavun* (ÖTİL, IV, 2020, s. 319) ve Yeni Uygurcada *koğun* (Necip, 2008, s. 241) olarak kullanılır. Ayrıca kelime için bkz. (EDPT, 1972, s. 611a; DLT, s. 177; DTS, s. 406; ESTY, s. 174-175).

eger kişi kağun tarıp yep tüş körse genc halāl māl ve hayr ve bereket bolur (45b/5) “Eğer kişi **kavun** ekip, yiyip rüya görürse hazine, helal mal, hayır ve bolluk olur.”

5.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	ريواج	rıvaç	bitki	Rheum ribes L.	Far.

Tanım: 40 cm kadar yükseklikte, kalın köklü, sarımsı beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitkidir.

“Işkın otu” anlamındaki Farsça *rīvās* kelimesinin Türkçeleşmiş hâlidir. Kelime *ravaç* olarak Özbekçede kullanılmaktadır (ÖTİL, III, 2020, s. 389).

bādāmniḡ daraḡtnı ve rıvaçnı ve çılannı ve çigdeni ve cevz-i hindūnı ve pisteni... (6b/10) “Bademin ağacını, ışkın otunu, hūnnabı, iğdeyi, Hindistan cevizini, fıstığı...”

6.	ımlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	شلغم	şalgam	bitki	Brassica rapa	Far.?

Tanım: 1. Turpgillerden, yumru köklü bir bitki; 2. Bu bitkinin insan ve hayvanlar için besin olarak kullanılan etli ve tatlı kökü.

Sözlüklerde kelimenin Farsça olduğu kaydedilse de önce Eren (1999, s. 383) *şalgam* ile *çalkan* (*şalkan*) biçimlerinin ses bakımından düşündürücü olduğunu kaydetmiş, Gülensoy (2011, s. 836) ise sözlüklerde tartışmaya açık olduğunu ve *çal-* köküne *-kan* ekinin eklenmesiyle oluşmuş olabileceğini belirtmiştir.

eger kişi şalgamnı tüş körse baḡıl ve bed-kevl vefâsız ve himmsetsiz ve iḡlâşsız kişi bolur (54a/9) “Eğer kişi *şalgamı* rüyasında görürse cimri, kötü sözlü, vefasız, himmetsiz ve ihlassız kişi olur.”

1.4. Baklagiller

1.	ımlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	ارفه	arfa	baklagiller	Hordeum vulgare	T.

Tanım: 1. Buğdaygillerden bir bitki; 2. Bu bitkinin ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen taneleri.

Tarihî metinlerde ve günümüz Türk yazı dillerinde genellikle *arpa* olarak görülen kelimenin kökeni konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nemeth, Doerfer, Clauson, Dmitrieva gibi bilim adamlarının Hind-Avrupa dillerinden ödünç olduğunu kaydettiği kelime Gülensoy tarafından Türkçe-Moğolca ortak söz olarak belirtilir (Gülensoy, 2011, s. 79). Kelime ile ilgili bkz. (EDPT, 1972, s. 198b; DLT, s. 62; DTS, s. 53; Sevortyan, 1974, s. 176-177; Çelik, 2024, s. 99-100).

eger kişi arfanı tüş körse ḡām bolsa şol yerde aḡruḡ derd peydâ bolup ve uruşmaḡ üleşmek bolur (55a/1) “Eğer kişi *arpayı* rüyasında görürse olgunlaşmamış olursa işte o yerde hastalık ve sıkıntı peyda olup savaş, ayrılık (bölücülük) olur.”

2.	ımlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	بغداى	buğday	baklagiller	Triticum	T.

Tanım: 1. Buğdaygillerin örnek bitkisi; 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.

eger kişi buğdaynı tüş körse renc ü meşakḡat bilen ḡalâl māl tapur (54b/2) “Eğer kişi *buğdayı* rüyasında görürse sıkıntı ve zorluk ile helal mal bulur.”

3.	ımlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	فورچاق	furçaḡ	baklagiller	Vicia	T.

Tanım: 1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi; 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi.

eger kişi yasmuḡ furçaḡnı tüş körse azraḡ menfa’at bolur (54b/5) “Eğer kişi mercimek *burçağı* rüya görürse pek az menfaat olur.”

ımlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
پورچاق	purçaḡ	baklagiller	Vicia	T.

Tanım: 1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi; 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi.

purçaḡnı ve zirā'atnı ve buḡdaynıḡ başını ve arfa ve samannı tüş körgenni beyān kıladur (7a/1) “**Burçaḡı**, ziraatı, buḡdayın başını, arpa ve samanı rüyasında gördüğünü beyan eder.”

4.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	ياسموق	yasmuḡ	baklagiller	Lens culinaris	T.

Tanım: 1. Baklagillerden, beyaz çiçekli bir tarım bitkisi; 2. Bu bitkinin, besin değeri yüksek, ufak, kırmızı, sarı veya yeşil, yuvarlak ve yassıca tohumu, yasmık.

eger kişi yasmuḡ furçaḡnı tüş körse azrak menfa'at bolur (54b/5) “Eğer kişi **mercimek** burçaḡı rüya görürse pek az menfaat olur.”

1.5. Ağaçlar

1.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	نوس آب	ābnūs	aḡaç	Diospyros ebenum	Far.

Tanım: Abanoz denilen sert, siyah ve dayanıklı aḡaç.

eger kişi ābnūs yıḡaçnı tüş körse baḡıl ve fāsık ve münāfık ve yaman işlik kişi bolur (54a/8) “Eğer kişi **abanoz** aḡacını rüyasında görürse cimri, sapkın, münafık ve kötü işli kişi olur.”

2.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	درخت	daraḡt	aḡaç	Palo	Far.

Tanım: Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.

eger kişi daraḡt tikip tüş körse 'ayāl-mend bolur ve fāyda ve yaḡşılık körür (51a/6) “Eğer kişi **aḡaç** diktiğini rüya görürse eşli olur, fayda ve güzellik görür.”

3.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	عود	'ūd	aḡaç	Aquilaria agallocha	Ar.

Tanım: Dulaptal otugillerden, tropik bölgelerde yetişen, dinî törenlerde yakılan ve yanarken güzel koku veren, odunu ve kabuğu hoş kokulu bir aḡaç, öd.

eger kişi 'ūdın tüş körse ve körklüg ve saḡj ve zer-dār ve sözi tatlıḡ bolur (54a/3) “Eğer kişi **öd** aḡacını rüya görürse gösterişli, cömert, zengin ve sözü tatlı olur.”

4.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	يغاج	yıḡaç	aḡaç	Palo	Ar.

Tanım: Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.

Metinde “aḡaç” anlamında genellikle *daraḡt* kelimesi kullanılırken *yıḡaç* kelimesi genel olarak “ahşap, kütük” anlamları taşır. Bir örnekte ise “kurumuş aḡaç” anlamında geçer.

eger kişi işge yarayturḡan kuruḡ yıḡaçnı tüş körse dünyāda menfa'at körür (51b/1) “Eğer kişi işe yarayan kuru **aḡacı** rüya görürse dünyada menfaat görür.”

1.6. Bitki ile ilgili diğer kelimeler

1.	imlâsı	çeviri yazısı	bilimsel adı	kökeni
	باغ	bāğ	Vitaceae	Far.

Tanım: Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası.

eger kişi sarık üzümni **bāğ**da tüş körse uluğ menfa'atlıg kişi bolur (52a/7) "Eğer kişi sarı üzümü **bağ**da rüya görürse ulu menfaatli kişi olur."

2.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	برک	berg	bitki	Phyllome	Far.

Tanım: Bitkilerde solunum, karbon özümlemesi, terleme vb. olayların olduğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler.

eger kişi yaz vaqtda kıvıl gülñi tüş körse her **bergige** köre gāyibdin altun pul tapur (37a/3) "Eğer kişi yaz vaktinde kırmızı gülü rüya görürse her **yaprağına** göre gaipden altın para bulur."

3.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	بوستان	bōstān	Far.

Tanım: 1. Sebze bahçesi; 2. Kavun, karpuz tarlası.

eger kişi özini bōstānda tüş körse körklüg hatun alır ve yā tola māl tapur (34b/1) "Eğer kişi kendini bostanda rüya görürse güzel yüzlü hatun alır veya çok mal bulur"

4.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	جوچم	cūcem	Far.

Tanım: Ağacın meyveli dalı.

eger kişi **cūcemni** tüş körse şerāfetlig ve zerdār ve saħj bolur halkğa andın tola menfa'at yeter (53b/1) "Eğer kişi **meyve dalını** rüya görürse şerefli, zengin ve cömert olur, halka ondan çok menfaat ulaşır."

5.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	غوره	ğure	Far.

Tanım: Henüz olgunlaşmamış, koruk.

eger kişi **ğure** tüş körse yaħşı emes (52b/3) "Eğer kişi **koruğu** rüya görürse iyi değil."

6.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	گلستان	gūlistān	Far.

Tanım: Gül bahçesi.

eger kişi **gūlistānnı** ve çehār-dere ve bālā-ħāneni ve ağılnı ve aş-ħāneni tüş körse bular heme pākize ve hōş-ħüy hatun bolur (35a/10) "Eğer kişi **gül bahçesini**, çardağı, binanın en üst katındaki yüksek kısmı, ağılı, mutfağı rüya görürse bunların hepsi temiz ve güzel huylu hatun demektir."

7.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	كلشن	gölşen	Far.

Tanım: Gül bahçesi.

...**gölşenni** ve *cehâr-ı taḥnı ala turḡan çarḥnı ve dehlizni ve tennûrni tüş körgenni beyân kıladur* (4b/11) “...**gül bahçesini**, çardağı, çarkı, dehlizi, tandırı rüyasında gördüğü beyan edilir.”

8.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	خام	hām	Far.

Tanım: Yenecek kadar olgun olmayan (meyve), olmamış.

eger kişi arfanı tüş körse hām bolsa şol yerde aḡruḡ derd peydā bolup ve uruşmaq üleşmek bolur (55a/1) “Eğer kişi arpayı rüyasında görürse **olgunlaşmamış** olursa işte o yerde hastalık ve sıkıntı peyda olup savaş, ayrılık (bölücülük) olur.”

9.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	خرمان	harmān	Far.

Tanım: 1. Biçildikten sonra tahıl demetlerinin üzerinden düven geçirilerek tanelerin başaklarından ayrılması işi; **2.** Bu işin yapıldığı yer veya mevsim.

yigirme birinçi bâbda daraḡtlarnı ve daraḡt tikkenni ve kökerip turḡan yaylaḡnı ve kuruḡ daraḡtnı ve hārmannı ve zeytūnnı... (6b/6) “Yirmi birinci bölümde ağaçları, ağaç diktğini, yeşillenip duran yaylayı, kuru ağacı, **harmanı**, zeytini...”

10.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	میوه	meyve	meyve	Fructus	Far.

Tanım: Bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan tohumları taşıyan, genellikle yenebilen organ, yemiş.

eger ol bōstānnıñ meyyesidin yep tüş körse bēḡ bolur (34b/4) “Eğer o bostanın **meyyesinden** yiyip rüya görürse bey olur.”

11.	imlâsı	çeviri yazısı	cinsi	bilimsel adı	kökeni
	اوت	ot	bitki	Poaceae	T.

Tanım: Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.

eger kişi ḡōş-būy otlarnı yoluḡluḡ tüş körse bu mezkūr bolḡan ḡalkdın ḡam ve endūh körür (54a/8) “Eğer kişi hoş kokulu **otları** yolunmuş olarak rüya görse bu söylenilen insanlardan gam ve sıkıntı ulaşır.”

12.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	پالیز	pālīz	Far.

Tanım: Bostan; kavun ve karpuzun ekildiği yer.

eger kişi ḡaḡunnıñ pālīzini tüş körse kavī ve ferāḡat ve yā zerdār ḡatun alur (45a/11) “Eğer kişi kavunun **bostanını** rüya görürse güçlü, rahata kavuşmuş (45b) veya zengin hatun alır.”

13.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	بیشیق	pışık	T.

Tanım: Pişmiş, olgunlaşmış.

eger kişi buğdaynı başını **pışık** tüş körse oğul bala bolur (54b/10) “Eğer kişi buğdayın başını **olgunlaşmış** rüya görürse erkek çocuk olur.”

14.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	سمان	saman	T.

Tanım: Ekinlerin harmanda dövülüp taneleri ayrıldıktan sonra kalan, hayvanlara yedirilen ufalanmış sapları.

eger kişi **samanı** tüş körse tola māl cem’ kıılır (55a/2) “Eğer kişi **samanı** rüyasında görürse çok mal toplar.”

15.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	اوروغ	uruğ	T.

Tanım: Tohum.

eger kişi kağunnı alıp ve yā yep ve yā **uruğ**ını alıp tüş körse az tola yegenige köre māl bolur (45b/4) “Eğer kişi kavunu alıp, yiyip veya **tohumunu** alıp rüya görürse az çok yediğine göre mal olur.”

16.	imlâsı	çeviri yazısı	kökeni
	زراعت	zirā’at	Ar.

Tanım: Bitki yetiştirmek amacıyla toprak üzerinde yapılan çalışmaların bütünü, çiftçilik, tarım.

eger kişi **zirā’atnı** tüş körse ħudāy te’ālāğa tevekkül kıılır ve rızq-ı ħalāl tapur (54b/6) “Eğer kişi **ziraatı** rüya görürse Yüce Allah’a tevekkül eder ve helal rızık bulur.”

Sonuç

Tabirnameler hangi dilde yazılırsa yazılsın önemli derecede söz varlığı zenginliğine sahiptir. Bu bakımdan Çağatay Türkçesiyle yazılmış rüya tabirnamelerinden biri olan bu nüsha içerdiği Türkçe kelimeler bakımından dönemin dil ve düşünce yapısını, söz varlığını, anlam dünyasını büyük ölçüde bizlere sunmaktadır.

Eserde çeşitli hayvan, bitki, meyve isimleri, ev araç gereçleri, burç isimleri, organ isimleri, çalgı aletleri, çeşitli elbise ve kumaş isimleri, meslek adları, akrabalık terimleri, dini terimler, iktisat ve ticaretle ilgili kelimeler, sağlık terimleri, savunma ve savaş konulu kelimeler, gelenek, görenek, dil ve kültür ile ilgili terimler, yiyecek ve içecek adları, renkler ve görünüş biçimleri ile ilgili terimler yer almaktadır. Bütün bunlar Çağatay Türkçesinin söz varlığını ortaya koymak için önem arz etmekte, kelime hazinesini genişletmektedir. Özellikle metinde geçen botanik ile ilgili kelimelerin çeşitliliği dikkat çekicidir. Bu çalışmada, eserde geçen botanik unsurlar incelenmiş, özellikle meyve, sebze, baklagil, ağaç ve diğer bitki türlerine ait kelimeler, kökenleri, bilimsel adlarıyla birlikte ele alınmıştır. Elde edilen veriler, söz konusu eserin yalnızca bir rüya tabirnamesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin bitki terminolojisini, halk inanışlarını ve kültürel tasavvurlarını da yansıttığını göstermektedir.

Metinde geçen bitki adlarının önemli bir kısmı, Türk yazı dillerinde bugün de benzer biçimlerde kullanılan kelimelerle örtüşmekte ve bazıları günümüzde bile halk inanışlarında rüya sembolizmi bakımından benzer anlamlara sahip olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda rüya tabirnamesi, yalnızca dilsel değil, aynı zamanda etnobotanik ve kültürel antropoloji açısından da değerli bir kaynak niteliğindedir. Elde edilen bulgular, tarihî metinlerde geçen bitki adlarının çok yönlü biçimde değerlendirilmesi gerektiğini ve bu alandaki araştırmaların daha geniş kapsamlı çalışmalara kapı aralayabileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda meyve adları, çiçek adları, bitki adları, baklagiller, ağaçlar ve bitki ile ilgili diğer kelimeler olarak sınıflandırdığımız söz varlığını aşağıdaki tabloda göstermek mümkündür:

	Meyve Adları	Çiçek Adları	Sebze Adları	Baklagiller	Ağaçlar	Bitki ile ilgili diğer kelimeler
BİTKİLER	alma	binefşe	badrın	arfa	ābnūs	bāğ
	ālū	göl	hıyār	buğday	daraht	berg
	aluça	nesrīn	ķabak	çögi	‘ūd	bōstān
	amrūd [ārmūd]	reyāhīn	ķağun	purçak [furçak]	yığaç	cūcem
	ānār	za‘ferān	rıvac	yasmuķ		ğure
	bādām [bādem]		şalgam			gūlistān
	bihī					gūlşen
	cevz-i hindī					hām
	çılan					hārmān
	çigde					meyve
	encīr					ot
	hurmā					pālīz
	ķışmīş					pışık
	örük					saman
	piste					uruğ
	şeftālū					zirā‘at
	üzüm					
	yaņak					
	zeytūn					
TOPLAM	19	5f	6	5	4	16

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: [Saidbek Boltabayev (SB), Eda Tabak Koru (ETK)]: Fikir-SB; Tasarım-SB; Denetleme-ETK; Kaynaklar-SB; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-SB; Analiz ve/veya Yorum-SB-ETK; Literatür Taraması-SB; Yazıyı Yazan-SB-ETK; Eleştirel İnceleme-ETK

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: [Saidbek Boltabayev (SB), Eda Tabak Koru (ETK)]: Concept- SB; Design-SB; Supervision-ETK; Resources-SB; Data Collection and/or Processing-SB; Analysis and/or Interpretation-SB-ETK; Literature Search-SB; Writing Manuscript-SB-ETK; Critical Review-ETK

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

Abik, A. D. (2005). *Meyveler münazarası - Doğu Türkçesi*. Seçkin Yayıncılık.

Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.

Arat, R. R. (1985). *Yusuf Has Hâcib. Kutadgu bilig II. Çeviri*. TDK Yayınları.

Baskakov, N. A. (1958). *Karakalpaksko-Russkiy slovar*. İnostrannih i Natsionalnih Slovarey. (In Russian)

Baytop, T. (2007). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. TDK Yayınları.

Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press. (In English)

Çelik, F. (2024). Türk dilinde köken konusu tartışmalı bazı bitki isimleri üzerinde bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,

- (37), 95-107. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1494028>
- Dehhoda, A. E. (1999). *Lugat-name-yi dehhoda*. Müessese-yi Çap ve İntilarat-ı Danişgah-ı Tahrân.
- Doğan, N. (2006). *Adbilim açısından Samsun, Ordu ve Sinop ağzlarında armut, elma ve erik adları* (Tez No. 187345) [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud dîvânı lugâtî't-Türk. Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. TDK Yayınları.
- Erdal, M. (1993). Around the Turkic 'apple'. *The Journal of Indo-European Studies*, 21(1-2), 27-36. (In English)
- Erdoğan, A. (1993). *Türkçe rüya tabirnameleri ve İbn-i Sîrîn'den tercüme edilen bir tabirname* (Tez No. 26239) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*. (1997). Yazıkı Russkoy Kulturi. (In Russian)
- Gül, B. (2017). Arap harfli Moğolca sözlüklerde meyve adları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 171-180. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.509443>
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. I-II*. TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2004). *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*. Akçağ Yayınları.
- Kartalçık, V. (2008). Anadolu ağzlarında üzüm adlandırmaları. *Journal of Turkish Studies*. 3(5), 663-711. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.447>
- Koç, K., Bayniyazov, A., Bakapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Nadalyaev, V. M. vb. (1969). *Drevnetyurskiy slovar*. Akademia Nauk SSSR. (In Russian)
- Necip, Emir Necipoviç. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü* (İ. Kurban, Çev.). TDK Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özbek Tilining İzahlı Lugati* (2020). (Tom I-V). Özbekistan Milli Ensiklopediyasi. (In Uzbek)
- Rahmatullayev, Ş. (2000). *Özbek tilining etimologik lügati* (Tom 1). Universitet. (In Uzbek)
- Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches wörterbuch*. Suomalais-Ugrilainen Seura. (In German)
- Sertkaya, O. F. (2014). Elma kelimesinin kökeni üzerine. *Türk Dili Dergisi*, (750), 63-66.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih yazıkov*. Akademia Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya. (In Russian)
- Şçerbak, A. M. (1997). *Ranniye Tyurksko-Mongolskiye: Yazıkoviye svyazi (VIII-XIV vv.)*. Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Lingvističeskix İssledovaniy. (In Russian)
- Tabak, E. (2022). *Çağatayca Rüya Tabirnamesi (2b-54b: İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)* (Tez No. 751579) [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Trask, R. L. (1993). *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. Routledge.
- Tüş Tabirnamesi*. (t.y.). [El yazması]. Fransa Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazma Eserler Koleksiyonu, No: 1004A.
- Uygur Tilining İzahlık Lugati (A-P)* (1990). Milletler Neşriyatı. (Uyghur)
- Uzuntaş, H. (2020). Günbed yazmasında fauna. *Dede Korkut'un Günbed yazması üzerine araştırmalar ve incelemeler*. Bilge Kültür Sanat.
- Üstünova, K. (2012). *Türkiye Türkçesi ad işletimi (biçim bilgisi)*. Sentez Yayınları.
- Van Valin, R. Jr. (2001). *An introduction to syntax*. Cambridge University Press. (In English)
- Yudahin, K. K. (1965). *Kirgizsko-Russkiy slovar* (Vol. 1). Glavnaya Redaksiya Kirgizskoy Sovetskoy Ensiklopedii. (In Russian)